

บทที่ 3

ระเบียบวิธีบรรเลงปีพาทย์นางหงส์ของสำนักดนตรีที่สำคัญ

ในการดำเนินการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยจะมุ่งประเด็นในการศึกษา ค้นคว้าและรวบรวมระเบียบวิธีบรรเลงปีพาทย์นางหงส์ของสำนักดนตรีที่สำคัญ 3 สำนัก คือ

1. สำนักพาทย์โกสล
2. สำนักหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง)
3. สำนักครุฑประณีต

โดยในการศึกษาสำนักดนตรีที่สำคัญดังกล่าว จะครอบคลุมเฉพาะหัวข้อที่จะใช้ศึกษา ดังนี้

1. ลักษณะการประสมวงและการจัดวง (ในส่วนนี้จะอธิบายอยู่ที่ท้ายบทที่ 3 ซึ่งเป็นส่วนของการวิเคราะห์)
2. ลำดับเพลงที่ใช้ในการบรรเลงตามขั้นตอนทางพิธีกรรม
3. รูปแบบของเพลงและหน้าทับที่ใช้ในการบรรเลง
4. บันไดเสียง

ระเบียบวิธีบรรเลงปีพาทย์นางหงส์ของทั้ง 3 สำนักดนตรีที่จะได้กล่าวต่อไปนี้ ผู้วิจัยจะนำเสนอประเด็นสาระสำคัญตามหัวข้อที่ใช้ศึกษา พร้อมกับประวัติของแต่ละสำนักดนตรีอย่างสังเขปดังนี้

สำนักพาทย์โกสล

สำนักพาทย์โกสลนี้ เป็นสำนักดนตรีเก่าแก่ที่สืบทอดอาชีพด้านดนตรีไทยย้อนขึ้นไปได้จนถึงสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลายหรือต้นรัตนโกสินทร์ โดยตั้งบ้านเรือนอยู่ในย่านหลังวัดกัลยาณมิตร ฝั่งธนบุรี

ศิลปินต้นรากสำคัญของสำนักพาทย์โกสัลที่ได้สืบทอดมาตามลำดับคือ หลวงกัลยาณมิตตาวาส (ทับ) เจ้ากรมวัดกัลยาณมิตร ครูทองดี ชูศักดิ์ (ผู้เป็นน้าชายของครูทับ และเป็นครูดนตรีที่เชี่ยวชาญเพลงหน้าพาทย์ผู้หนึ่ง จนในสมัยรัชกาลที่ 6 กรมมหรสพได้เชิญท่านไปต่อเพลงหน้าพาทย์ให้แก่ข้าราชการในกรมมหรสพด้วย) ครูจางวางทั่ว พาทย์โกสัล ครูเทวาประสิทธิ์ พาทย์โกสัล คุณหญิงไพฑูรย์ กิตติวรรณ และร้อยตรีอุทัย พาทย์โกสัล รวมทั้งผู้ที่สืบสายสกุลล้วนแล้วแต่สืบทอดวิชาการดนตรีไทยและประกอบอาชีพทางด้านนี้ทุกคน

สำนักพาทย์โกสัลในสมัยครูจางวางทั่ว ได้เข้าสังกัดเป็นวงของวังบางขุนพรหม ซึ่งได้มีโอกาสรับใช้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต (ทูลกระหม่อมบริพัตร) ในคราวทรงพระนิพนธ์เพลงสำหรับทหารเรือ โดยนำมาทำเป็นทางปีพาทย์ และเอาทางปีพาทย์ไปแยกเสียงประสานให้วงโยชวาทิตของทหารเรือ ทหารบก¹ ได้บรรเลง นอกจากงานดังกล่าวแล้ว ยังมีงานสำคัญ ๆ ทางดนตรี คือ การประชันวงปีพาทย์ ที่ครูจางวางทั่วจะต้องรับผิดชอบในเรื่องการควบคุมการบรรเลง และในเรื่องการประพันธ์เพลงขึ้นใหม่ จนเป็นเหตุให้เกิดลักษณะทางที่โดดเด่นเป็นพิเศษ มีลักษณะเฉพาะไม่เหมือนทางของคีตกวีคนอื่น ๆ ซึ่งนักดนตรีรู้จักกันดีในนามของ “ทางฝั่งชน” หรือ “ทางฝั่งวัดกัลยาฯ” หรือ “ทางฝั่งชะโน้น” ตลอดระยะเวลาที่ครูจางวางทั่ว ได้นำวงอยู่ร่วมกับวงบางขุนพรหมถึง 3 รัชกาล (รัชกาลที่ 5 - 7) ได้แต่งเพลงเถา เพลงดับ เพลงหน้าพาทย์ เพลงเดี่ยวและเพลงเรื่องไว้มากมาย โดยเฉพาะเพลงหน้าพาทย์และเพลงเรื่องแล้วเป็นที่ทราบกันดีว่าสำนักพาทย์โกสัลนั้นมีความเชี่ยวชาญอย่างเป็นพิเศษ

หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองพุทธศักราช 2475 กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ต้องเสด็จจากประเทศไทยไปอย่างกะทันหัน วงดนตรีไทยพาทย์โกสัล ถูกผลกระทบจากการนี้ และได้ออกจากวังบางขุนพรหม² มารับงานบรรเลงทั่วไปอีกครั้ง

¹ อุทัย พาทย์โกสัล, วงดนตรีไทย “พาทย์โกสัล” ประวัติความเป็นมา, บทโทรทัศน์รายการจดหมายเหตุกรุงศรี ตอนที่ 3613 ออกอากาศวันที่ 12 ธันวาคม 2538.

² วิมาลา ศิริพงษ์, การสืบทอดวัฒนธรรมดนตรีไทยในสังคมไทยปัจจุบัน ศึกษากรณีสตูดิโอพาทย์โกสัลและสตูดิโอปบรรเลง, วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะสังคมวิทยาและมนุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2534, หน้า 43.

หลังจากจางวางทั่ว พาทยโกศล มรณกรรมในปี พ.ศ.2480 นายเทวาประสิทธิ์ พาทยโกศล ได้รับหน้าที่เป็นหัวหน้าวงสืบทอดจากบิดาในระยะนี้ วงพาทยโกศลนอกจากจะรับงานบรรเลงทั่วไปแล้ว ยังได้เผยแพร่ให้ความรู้ด้านดนตรีไทยแก่สถานศึกษาต่าง ๆ พร้อมกับ คุณหญิงไพฑูริย์ กิตติวรรณผู้เป็นน้องสาว

สำนักพาทยโกศลยุคต่อมาจากนายเทวาประสิทธิ์ ในความดูแลของคุณหญิงไพฑูริย์ กิตติวรรณ ซึ่งได้รวบรวมทั้งรุ่นลูกศิษย์จางวางทั่วและนักดนตรีรุ่นหลังที่เป็นลูกศิษย์ของนายเทวาประสิทธิ์ มาร่วมกันรักษาสืบทอดความรู้ของสำนักพาทยโกศลที่มีมาแต่เดิม

ผลงานสำคัญก็คือ การนำวงพาทยโกศลและข้าราชการทหารตำรวจพลเรือน บันทึกเพลงดรัมโหรีของเก่าจำนวน 7 ดับ ลงเทปถึงประมาณ 37 เพลง ซึ่งสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้พระราชทานสถานที่ฝึกซ้อมและบันทึกเสียงที่สถานีวิทยุ อส. ในพระราชวังสนามจันทร์ ตามที่มีพระราชดำรัสให้เป็นเพลงตัวอย่างประเภทเพลงดรัมโหรีและยังโปรดเกล้าฯ ให้คุณหญิงไพฑูริย์นำวงพาทยโกศลอัดเทปเพลงของลูกกระหม่อมบริพัตร ซึ่งบรรเลงโดยวงปี่พาทย์พาทยรัตน์ เก็บรักษาไว้ ณ ห้องดนตรีลูกกระหม่อมบริพัตร หอสมุดแห่งชาติ³

ในปี พ.ศ. 2539 คณะกรรมการจัดการพระราชพิธีถวายพระเพลิงสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ณ เมรุมาศห้องสนามหลวง ได้ให้วงพาทยโกศลจัดปี่พาทย์นางหงส์ไปร่วมบรรเลงตั้งแต่เริ่มงานจนเสร็จพระราชพิธี นับเป็นเกียรติประวัติของสำนักพาทยโกศลอย่างสูงสุด

ในปัจจุบัน สำนักพาทยโกศลถึงแม้ว่าจะไม่มีลูกศิษย์มาพักอาศัยอยู่มากมายดังเช่นอดีต แต่ครอบครัวและเครือญาติ ตลอดจนลูกศิษย์ที่เคยศึกษาเล่าเรียนที่สำนักพาทยโกศล ก็ยังคง

³อุทัย พาทยโกศล, “วงดนตรีไทย พาทยโกศล ยุคปัจจุบัน” บทโทรทัศน์รายการจดหมายเหตุนครบุรี ตอนที่ 3615 ออกอากาศวันที่ 15 ธันวาคม 2538.

ประกอบอาชีพในการรับบรรเลงดนตรีไทยอยู่เป็นประจำและรักษารูปแบบการบรรเลงที่เป็นลักษณะเฉพาะของสำนักพาทย์โกศลไฉ่เป็นอย่างดี

1. ลำดับเพลงที่ใช้ในการบรรเลงตามขั้นตอนทางพิธีกรรม

1.1 เพลงนางหงส์ สองชั้น ใช้ในตอนยกศพ ตั้งศพ เผาศพ เวียนเมรุ และ เลิกพิธีการ

1.2 เพลงนางหงส์ สองชั้น ออกเพลงไฟโทรม (เป็นทำนองเดียวกับเพลงไฟชุมของทางฝั่งพระนคร) จะเริ่มบรรเลงเพลงนางหงส์ในขณะที่กำลังเผาศพ และบรรเลงเพลงไฟโทรมในขณะที่ไฟกำลังจะมอดหรือดับ โดยการบรรเลงนี้ ครูเดือน พาทย์กุล ได้อธิบายว่า “เวลาเผาจะต้องทำเพลงนางหงส์ สองชั้น แล้วออกไฟโทรม เพราะถ้าไฟยังไม่โทรม จะออกเพลงนี้ไม่ได้ และจะต้องตีเพลงนางหงส์ไปรอนจนกว่าเขาจะเผากระดูกจนจะหมดแล้ว จึงจะออกเพลงไฟโทรมได้”⁴

1.3 เพลงประโคมทั่วไป

- ใช้เพลงนางหงส์สามชั้น ประเภทเพลงหน้าทับปรบไก่ เพลงลูกล้อลูกซัด หรือเพลงหน้าทับสองไม้ (เป็นบางเพลงเช่นเพลงอาหนู) ออกเพลงเร็ว และจบด้วยลูกหมด

- เพลงนางหงส์สามชั้น ออกเพลงสามชั้น เช่น เพลงเทพบรรทม เพลงอาหนู เพลงทะเลแถม เพลงภริมย์สุวรรณค์ เพลงแสนเสนาะ เพลงแป๊ะ เพลงแขกสาหร่าย เพลงใบ้คั้ง ออกเพลงเร็ว ออกเพลงภาษา (ตามชุดภาษานั้น ๆ) จบลงด้วยลูกหมด

- ข้าคำไทย ใช้บรรเลงตอนช่วงหัวคำหรือตอนเที่ยง

- ดับพรหมมาศตร์ ดับนาคบาศ ดับนางลอย บันดินและบันปลาย ใช้บรรเลงในช่วงคำ หลังจากเสร็จพิธีสงฆ์แล้ว⁵

⁴ สัมภาษณ์เดือน พาทย์กุล, ศิลปินแห่งชาติ, 15 ธันวาคม 2540.

⁵ สัมภาษณ์ตอน อยู่ประคอง, ศิษย์สำนักพาทย์โกศล, 21 ตุลาคม 2540.

1.4 เพลงเร็ว ใช้ในตอนพระขึ้น พระลง และจุดเทียน

1.5 เพลงประเภทเพลงเรื่องเพลงฉิ่ง ใช้ในตอนพระฉัน

1.6 เพลงประเภทหน้าทับสองไม้ เช่น เหมราช ใช้ในตอนเวียนเมรุ⁶

2. รูปแบบของเพลงและหน้าทับที่ใช้ในการบรรเลงเพลงเรื่องนางหงส์

รูปแบบที่ 1

เพลงเรื่องนางหงส์ สองชั้น
ใช้กลองทัดในการประโคม

รูปแบบที่ 2

เพลง	เพลงสองชั้น	เพลงเร็ว	ถูกหมด
นางหงส์ สองชั้น	<ul style="list-style-type: none"> - เพลงครวญหา - เพลงดวงพระธาตุ - เพลงหงส์ทอง - เพลงหกบาท - เพลงฝั่งน้ำ - ขับไม้บัณเฑาะว์ <p>(เพลงในอัตราสองชั้นนี้ให้เลือกนำมาบรรเลงต่อโดยไม่มีการกำหนดจำนวนเพลง)</p>	<p>นำมาจากเพลงเร็วในเพลงเรื่องต่างๆ โดยมีระดับเสียงที่มีความสัมพันธ์และกลมกลืนกัน (กลองมลายูตีหน้าทับสองไม้ชั้นเดียว ตัวอย่างเช่น เพลงแขกมัดดินหมู และแขกวรเชษฐ์ เป็นต้น</p>	<p>กลองมลายูตีหน้าทับถูกหมด</p>

⁶ สัมภาษณ์อุทัย พาทยโกศล, ผู้สืบทอดคนตรีไทยสำนักพาทยโกศล, 14 ธันวาคม

รูปแบบที่ 3

เพลงสามชั้น	ออกเพลงเร็ว	ออกเพลงท้ายเครื่อง	เพลงถูกหมด
-------------	-------------	--------------------	------------

โดยรูปแบบที่ 3 นี้ คุณครูเดือน พาทยกุล ได้อธิบายว่า “ต่อมาครูมาทำเพลงเร็ว กำกับต่อจากสามชั้นไปเลย เช่น เพลงสามชั้นภิรมย์สุรางค์ ก็จะออกเพลงท้ายเครื่องเป็นภาษาแขก ภาษาจีน ภาษาลาว ท่านทำให้เป็นชุดเลย แล้ววงอื่นไม่ได้ทำเหมือนอย่างท่าน”⁷

รูปแบบที่ 4

เพลงสามชั้น	เพลงเร็ว	ถูกหมด
-เทพบรรทม -อาหนู -ทะแย -แขกสาหร่าย -แป๊ะ -ไป้คั้ง - ฯลฯ (กลองมลายูตีหน้าทับนาง หน้าย)	นำมาจากเพลงเร็วในเพลง เรื่องต่างๆ โดยมีระดับเสียง ที่มีความสัมพันธ์และกลม กลืนกัน (กลองมลายูตี หน้าทับสองไม้ชั้นเดียว) ตัวอย่างเช่น เพลงแขกมัด ดินหมู และแขกวรเชษฐ์ เป็นต้น	กลองมลายูตีหน้าทับถูก หมด

⁷ สัมภาษณ์เดือน พาทยกุล, ศิลปินแห่งชาติ, 15 ธันวาคม 2540..

รูปแบบที่ 5

เพลงนางหงส์ สามชั้น	เพลงสามชั้น	เพลงเร็ว	เพลงภาษา	ถูกหมด
(กลองมลายูตีหน้าทับนางหงส์ สามชั้น)	-เทพบรรทม -อาหนู -ทะแย -แบกสาหร่าย -แป๊ะ -ไป้คลั่ง ฯลฯ (กลองมลายูตีหน้าทับนางหน้าย)	นำมาจากเพลงเร็วในเพลงเรื่องต่างๆ โดยมีระดับเสียงที่มีความสัมพันธ์และกลมกลืนกัน (กลองมลายูตีหน้าทับสองไม้ชั้นเดียว)	บรรเลงเพลงอัตราสองชั้นตามสำเนียงภาษาของเพลงแรก (กลองมลายูตีหน้าทับกำกับตามหน้าทับภาษานั้นๆ)	กลองมลายูตีหน้าทับถูกหมด

รูปแบบดังกล่าวข้างต้น เมื่อจบเพลงนางหงส์ สามชั้นแล้ว จะมีลักษณะเฉพาะของสำนักพาทย์โกสธ ดังที่ครูเดือน พาทย์กุลอธิบายให้ฟังว่า

วงที่บ้านครูทำนางหงส์มาก่อน ต้องรู้ว่าจะต้องออกเพลงนั้น ทั้งวงออกเหมือนกันไม่ใช่คนระนาดเอกคนเดียว วงอื่น ๆ จะต้องฟังคนระนาดก่อนว่าจะออกเพลงอะไร วงของครูไม่มีหุคเลขออกไปทั้งวงพร้อมกันเลย แล้วไปออกเพลงเร็วที่กำหนดกันไว้ ไม่ต้องไปฟังคนระนาด ท่านทำเอาไว้โดยไม่ต้องรอกัน เพราะฉะนั้นวงที่บ้านครูไม่ต้องมาเหลียวหลังฟังคนระนาดเอก แกดสอนให้แล้วเราก็ต้องซ้อมกัน เพลงนางหงส์จะตีกันตอนกลางวัน ๆ เวลาว่าง ๆ ครูทำเป็นชุด ๆ ไปเลย¹

¹สัมภาษณ์เดือน พาทย์กุล, ศิลปินแห่งชาติ, 15 ธันวาคม 2540.

โดยในรูปแบบที่ให้ดังกล่าวข้างต้นนั้น อาจนำมาใช้เป็นรูปแบบการบรรเลงใน ลักษณะขำเขี้ยวหรือขำคำไทยได้ โดยเมื่อบรรเลงเพลงเร็วจบแล้ว จะต้องออกทำนองโชนก่อน และหลังจากนั้นจึงจะออกตีปสองภาษา และลงจบด้วยลูกหมุด

3. ระดับเสียง

ระดับเสียงที่ใช้ในวงปีพาทย์นางหงส์ ส่วนใหญ่จะใช้ทางเพียงออบนและทางขวา เป็นสำคัญ⁹

สำนักหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง)

สำนักดนตรีหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) เป็นสำนักดนตรีไทยที่ นักดนตรีรู้จักกันดีในนามของ “สำนักบ้านบาตร” ซึ่งเรียกตามสถานที่ที่ตั้งของสำนักนี้

หลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) ศิลปินด้านรากสำคัญของสำนักนี้ เดิม มีถิ่นฐานอยู่ที่คลองควาตึงส์ จังหวัดสมุทรสงคราม ในราวปี พ.ศ. 2443 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ได้เสด็จไปเตรียมการรับเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่เขายู จังหวัดราชบุรี¹⁰ นายศร (ชื่อเดิมของหลวงประดิษฐไพเราะ) ขณะนั้นมีอายุ 19 ปี ได้มีโอกาสในการแสดงฝีมือในการเดี่ยวระนาดเอก จนเป็นที่พอพระทัย สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดชเป็นอันมาก จนโปรดให้นายศร ตามเสด็จกลับมาอยู่ด้วยที่กรุงเทพฯ โดยรับหน้าที่เป็นนักดนตรีบรรเลงระนาดเอกให้กับวงดนตรี ของวังบูรพาภิรมย์

เมื่อมาอยู่ที่วังบูรพาภิรมย์ หน้าที่สำคัญของนายศรที่ต้องปฏิบัติอยู่เป็นประจำคือ เป็นคนระนาดเอกและประพันธ์เพลงในการประชันวงปีพาทย์ครั้งต่าง ๆ ซึ่งเป็นค่านิยมอย่างหนึ่ง

⁹ สัมภาษณ์, อุทัย พาทย์โกสศ, ผู้สืบทอดดนตรีไทยสำนักพาทย์โกสศ, 14 ธันวาคม 2540.

¹⁰ พูนพิศ อมาตยกุลและคณะ, นามานุกรมศิลปินเพลงไทยในรอบ 200 ปีแห่งกรุงรัตนโกสินทร์, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เรือนแก้ว, 2532,) หน้า 154.

ที่โปรดปรานของเจ้านายมากเป็นพิเศษในระบอบนั้น ดังที่ได้มีการประชันวงปีพาทย์ตามวังต่าง ๆ เช่น วังบางขุนพรหม เป็นต้น ในการประชันวงแต่ละครั้ง ทุกขณะก็จะมีเพลงใหม่บ้าง แต่งทางใหม่ขึ้นมาบ้างเพื่อนำมาประชันอวดความสามารถกัน ทั้งด้านการบรรเลงและการประพันธ์ ซึ่งรวมไปถึงการประพันธ์เพลงเดี่ยวด้วย จากความสามารถทำให้ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นหลวงประดิษฐไพเราะ ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในขณะนี้ ผลงานของหลวงประดิษฐไพเราะ ได้เกิดขึ้นอย่างมากมาย เช่น ได้คิดการขยายเพลงสามชั้น ขึ้นเป็นเพลงในอัตราสี่ชั้นหรือหกชั้น อาทิ เพลงพม่าห้าท่อน หกชั้น ซึ่งนับว่าเป็นเพลงที่มีคุณค่า นิยมบรรเลงกันอย่างแพร่หลายปัจจุบันนี้ นอกจากการขยายเพลงแล้ว หลวงประดิษฐไพเราะยังได้คิดแต่งเพลงทางกรอ การคิดระบบโน้ต 9 ตัว การประพันธ์เพลงเดี่ยวที่มีการใช้เครื่องดนตรีมากกว่า 1 ชิ้น เช่น การเคียวระนาดเอก 2 ราง การประพันธ์เพลงท่อนเดี่ยวให้เป็นเพลงที่เกี่ยวเปลี่ยน อาทิ เพลงสร้อยเพลง เพลงนกจาก เพลงพราหมณ์คิดน้ำเต้า

นอกจากผลงานที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว หลวงประดิษฐไพเราะ ยังเป็นผู้ควบคุมวงดนตรีวังสราญลย์ ของ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ หรือที่นิยมเรียกกันว่า วงบางคอแหลม ท่านได้ประดิษฐ์ทางเพลงที่มีความลึกซึ้งและได้รับขนานนามว่า เป็นทางบางคอแหลม อาทิ เพลงเชิดจีนทางบางคอแหลม เพลงแขกลพบุรีทางบางคอแหลม

จากการสัมภาษณ์อาจารย์ประสิทธิ์ ฉาวว (ศิลปินแห่งชาติ) ถูกศิษย์คนสำคัญของหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) ที่ได้รับการถ่ายทอดเกี่ยวกับเรื่องของปีพาทย์นางหงส์ พบว่าการบรรเลงวงปีพาทย์นางหงส์ของสำนักหลวงประดิษฐไพเราะนั้น มีลักษณะดังต่อไปนี้

1. ลำดับเพลงที่ใช้ในการบรรเลงตามขั้นตอนทางพิธีกรรม

1.1 เพลงนางหงส์ สองชั้น ใช้ในตอนยกศพ แห่ศพ เผาศพ พระสวดจบ และเลิกพิธีกรรม รวมถึงใช้ในการบรรเลงประโคมยามด้วย

1.2 เพลงบรรเลงทั่วไป

- เพลงในอัตราสามชั้นหรือสองชั้น ที่ไม่ใช่ทางกรอ (ประเภทหน้าทับปรบไค้หรือสองไม้) เช่น เพลงออกทะเล เพลงทะเลบัว เพลงซอฉิ่งกันแสง เพลงน้ำลอดใต้ทราย เป็นต้น จบแล้วถอนออกเพลงเร็ว ออกเพลงภาษาแล้วลงจบด้วยลูกหมัด

- ใช้เพลงนางหงส์ สามชั้น ออกเพลงในอัตราสามชั้น (ทั้งประเภทดำเนิน ทำนองและถูกล้อลูกซัด ยกเว้นเพลงประเภททางกรอ) เช่น เทพบรรทม ภิมขันธ์สุวรรณค์ เป็นต้น จบแล้วดอนออกเพลงเร็ว เพลงภาษา (เพลงภาษานั้น สามารถร้องได้หลายภาษาแต่ไม่จำเป็นต้องเป็นสิบสองภาษาตามระเบียบ) เพลงภาษานี้จะต้องมีเพลงแขกบรเทศเป็นเพลงสุดท้าย¹¹และลงจบด้วยลูกหมด

- ใช้เพลงอัตราสามชั้นหรือสองชั้น (โดยมากนิยมอัตราสามชั้นและไม่บรรเลงเพลงทางกรอ) ออกเพลงเร็ว เพลงฉิ่ง เพลงเร็ว ออกภาษา 12 ภาษา เริ่มตั้งแต่กราวออกไปตามลำดับภาษาที่ได้ผูกเรียงไว้ สุดท้ายจะต้องจบด้วยเพลงแขกบรเทศ สองชั้นและลูกหมด

- ใช้เพลงนางหงส์อัตราสองชั้น บรรเลงออกเพลงในอัตราสองชั้นอื่น ๆ ที่ไม่ใช่เพลงทางกรอ เช่น ทะเลบัว ออกทะเล และธรณีร้องไห้ เป็นต้น ออกเพลงเร็ว และจบด้วยลูกหมด

- ใช้เพลงนางหงส์ สี่ชั้น (หรือหกชั้น) ที่เป็นทางเดี่ยว ออกนางหงส์สามชั้น ออกเพลงเร็วและจบด้วยลูกหมด

- ใช้เพลงอัตราสามชั้น เช่น เพลงเทพบรรทม เป็นต้น (ในตอนนี้เริ่มมีการขับร้องเข้าไปในลักษณะร้องรับสามชั้น) ออกเพลงเร็ว เพลงฉิ่ง จบแล้วออกเพลงสิบสองภาษา (มีเพลงแขกบรเทศเป็นเพลงสุดท้าย) และจบลงด้วยลูกหมด

1.3 เพลงประเภทเพลงเรื่องเพลงฉิ่ง ใช้ในตอนพระดำเนิน

1.4 เพลงเร็ว ใช้ตอนพระขึ้นพระลง

1.5 เพลงสาธุการ ใช้ในตอนจุดเทียน (โดยข้อ 1.4 และ 1.5 นี้ อาจารย์ประสิทธิ์ ถาวร อธิบายว่า จะต้องใช้เพลงไปตามระเบียบวิธีตามปกติ ซึ่งจะต้องใช้ตะโพน และกลองทัดตีกำกับจังหวะหน้าทับ

¹¹ อาจารย์ประสิทธิ์ ถาวร อธิบายเกี่ยวกับเพลงแขกบรเทศว่า ในสมัยรัชกาลที่ 6 ทางด้านการละคร เพลงแขกบรเทศมีความหมายที่แสดงถึงเป็นการจบเรื่อง ถ้าละครจะจบจะต้องจบด้วยเพลงแขกบรเทศนี้เป็นส่วนใหญ่

2. รูปแบบของเพลงและหน้าที่ที่ใช้ในการบรรเลงเพลงเรื่องนางหงส์

รูปแบบที่ 1

เพลงเรื่องนางหงส์ สองชั้น ใช้กลองทัดในการประโคม
--

รูปแบบที่ 2

เพลงสามชั้น หรือสองชั้น	เพลงเร็ว	เพลงภาษา	ถูกหมด
ประเภทหน้าทับปรบไก่หรือสองไม้ที่ไม่ใช่ทางกรอ เช่น เพลงน้ำลอดได้ทราย เป็นต้น (กลองมลายูตีหน้าทับนางหน้าอ)	(กลองมลายูตีหน้าทับสองไม้ชั้นเดียว)	(กลองมลายูตีหน้าทับกำกับตามหน้าทับภาษาอื่นๆ)	(กลองมลายูตีหน้าทับถูกหมด)

รูปแบบที่ 3

เพลงนางหงส์ สามชั้น (กลองมลายูตีหน้าทับนางหงส์สามชั้น)	เพลงสามชั้น เช่น เทพบรรทม ภิรมย์ สุรางค์ เป็นต้น	เพลงเร็ว	เพลงภาษา (มีร้อง)	ถูกหมด

รูปแบบที่ 4

เพลงอัตราสามชั้น หรือสองชั้น ประเภทหน้าทับปรบไ้หรือสอง ไม้ที่ไม่ใช่ทางกรอ	เพลงเร็ว	เพลงดัง	เพลงเร็ว	เพลง 12ภาษา	ถูกหมด
---	----------	---------	----------	----------------	--------

รูปแบบที่ 5

เพลงนางหงส์ สองชั้น ประเภทหน้าทับปรบไ้หรือสอง ไม้ที่ไม่ใช่ทางกรอ	เพลงสองชั้น เช่น ทะเลบัว ออกทะเล กรณีร้องให้ เป็นต้น	เพลงเร็ว	ถูกหมด
--	---	----------	--------

รูปแบบที่ 6

เพลงนางหงส์ หกชั้น (ทางเคี้ยว)	เพลงนางหงส์ สามชั้น	เพลงเร็ว	ถูกหมด
-----------------------------------	---------------------	----------	--------

รูปแบบที่ 7

เพลงตามชั้น เช่น เทพบรรทม เป็นต้น (มีร้อง)	เพลงเร็ว	เพลงดัง	เพลง 12 ภาษา	ถูกหมด
---	----------	---------	--------------	--------

3.ระดับเสียง

ระดับเสียงที่ใช้ในการบรรเลงปี่พาทย์นางหงส์ ของสำนักหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) อาจารย์ประสิทธิ์ ถาวร ได้อธิบายเรื่องระดับเสียงที่ใช้ว่า “ครูว่าน่าจะเป็นถูกฆ้องถูกที่ 4 นับจากขอด หรืออาจเรียกว่า เสียงร้องไห้ ของปี่มอญ หรือเสียงนางหงส์ ซึ่งในบันไดเสียงนี้ ปี่ชวาจะเป่าได้ถนัดและมีเสียงสลดโศกเจนนมากที่สุด”¹²

สำนักครุฑประณีต

สำนักครุฑประณีต เป็นสำนักดนตรีอาชีพที่มีชื่อเสียงมากวงหนึ่ง ผู้สืบทอดสายสกุลครุฑประณีตส่วนมากล้วนแต่เป็นนักดนตรีอาชีพมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 โดยเริ่มตั้งแต่นายอิน (บิดาของครูสุข ครุฑประณีต) ครูสอนปี่ชวา กระจับกระจับอง กลองแขก อยู่ในพระบรมมหาราชวังของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว¹³

ครูสุข ครุฑประณีต เดิมเป็นข้าราชการกรมมหรศพ ต่อมาในปีพ.ศ. 2461 ได้ลาออกและมาตั้งวงดนตรีไทยเป็นของตนเอง ชื่อว่า “วงครุฑประณีต” ตามนามสกุลที่ได้รับพระราชทานมาจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว¹⁴ ดังที่อาจารย์มนตรี ตราโมท ศิลปินแห่งชาติ ได้อธิบายถึงวงครุฑประณีตในสมัยที่มีครูสุข ครุฑประณีต เป็นหัวหน้าวงว่า

... ที่สุขนั้น นอกจากรับราชการเป็นรุ่นพี่ของข้าพเจ้าแล้ว ยังเป็นนาซวงปี่พาทย์มีเครื่องปี่พาทย์อยู่ที่บ้าน และข้าพเจ้าก็เป็นลูกวงของพี่สุข การเป็นนาซวงปี่พาทย์ที่มีเครื่องปี่พาทย์ของตนเองในสมัยนั้นมีรายได้เป็นอาชีพได้จริง ๆ เพราะงานบรรเลงปี่พาทย์จะมีอยู่เสมอๆ ไม่ว่าจะงานโกนจุก ชื่นบ้านใหม่ บวชนาค งานศพ ต้อง

¹² สัมภาษณ์ประสิทธิ์ ถาวร, ศิลปินแห่งชาติ, 21 กุมภาพันธ์ 2541.

¹³ พูนพิศ อมาตยกุลและคณะ, นามานุกรมศิลปินเพลงไทยในรอบ 200 ปีแห่งกรุงรัตนโกสินทร์, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เรือนแก้ว, 2532), หน้า 90.

¹⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 251.

มีเป้าหมายกันทั้งนั้น นอกจากงานต่างๆ แล้วยังบรรเลงประจำประกอบลิเกละครตาม “วิก” ต่างๆ ซึ่งแสดงทุกคืนอีกด้วย ข้าราชการกรมพิณพาทย์หลวงรุ่นข้าพเจ้า ต่างก็ ไปเป็นลูกวงของวงโน้نب้างวงนี้บ้างตามแต่โอกาสที่ว่างราชการ¹⁵

การที่ครูสุข คุริยประณีต มีความผูกพันและสนิทสนมกับข้าราชการในกรมมหรสพ นั้น เป็นผลทำให้วงคุริยประณีต เป็นศูนย์รวมแห่งความรู้ด้านวิชาการและนักดนตรีที่มีชื่อเสียง สำคัญแห่งหนึ่ง โดยมีพระยาเสนาะคุริยวงศ์ (แช่ม สุนทรวาทีน) เป็นครูผู้ถ่ายทอดวิชาความรู้ ให้กับลูกหลานในบ้านคุริยประณีตจนทำให้มีชื่อเสียงแพร่หลายสืบมา

ต่อจากรุ่นของครูสุข วงคุริยประณีตอยู่ในความควบคุมดูแลของบรรดาลูกหลาน ซึ่งได้ทำการสืบทอดวิชาชีพทางดนตรีไทยต่อมาจนถึงปัจจุบันนี้ ดังมี คุณครูสุคจิตต์ คุริยประณีต (ศิลปินแห่งชาติ) คุณครูสมชาย คุริยประณีต เป็นต้น

วงดนตรีคุริยประณีตเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “บ้านบางลำภู” สืบเนื่องมาจาก สถานที่ตั้ง ของวงดนตรีคณะนี้ ตั้งอยู่ที่เขตบางลำภู และชื่อนี้ได้แพร่หลายเป็นที่รู้จักเมื่อครั้งที่ทำการประชัน วงปีพาทย์กับวงบ้านบางกะปิ ซึ่งก็เรียกชื่อวงตามสถานที่ตั้งเช่นเดียวกัน (ที่เรียกชื่อวงว่าบ้าน บางกะปิ เนื่องจาก อาจารย์พินิจ ฉายสุวรรณ หัวหน้าวงมีถิ่นฐานอยู่ที่เขตบางกะปิ)

ในปัจจุบัน วงดนตรีไทยบ้านบางลำภูยังคงประกอบอาชีพทางดนตรีไทยเป็นหลักใน การเลี้ยงชีพ และยังคงมีลูกศิษย์ทำการศึกษาและสืบทอดวิชาการและวิชาชีพอยู่เป็นจำนวนมาก

ในเรื่องของต้นรากความรู้เกี่ยวกับปีพาทย์นางหงส์นั้น จากการศึกษาพบว่า ผู้ที่ได้ ให้ความรู้และทำการถ่ายทอดให้กับวงดนตรีบ้านบางลำภู คือ ครูสุข คุริยประณีต ครูโชติ คุริยประณีต ครูสอน วงฆ้อง ครูหุ่ม ปาปุยะวาทย์ และครูบุญองค์ เกตุคง

1. ลำดับเพลงที่ใช้ในการบรรเลงตามขั้นตอนทางพิธีกรรม

1.1 เพลงนางหงส์ สองชั้น ใช้ในตอนยกศพ เผาศพ แห่งศพ และเลิกพิธีการ

¹⁵ มนตรี ตราโมท, “ไว้อาลัยคุณโชติ คุริยประณีต”, ใน งานพระราชทานเพลิงศพ นายโชติ คุริยประณีต, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิมพ์เนศ, 2517), ไม่ปรากฏหน้า.

1.2 เพลงประกอบทั่วไป

- ใช้เพลงนางหงส์ สองชั้น ออกเพลงเร็ว และจบด้วยลูกหมด¹⁶
- ใช้เพลงนางหงส์ ที่ชั้นหรือสามชั้น ออกเพลงประเภทหน้าทับปรบไ้ และประเภทสองไม้อัตราสามชั้น เช่น เพลงอาเช็ช เพลงอาหนู เพลงจีน ลั่นถัน เพลงพม่าแห่ เพลงสาวน้อยเล่นน้ำ เพลงแสนเสนาะ เพลงแสนสุด สวาท เพลงจีนแสด เพลงภริมย์สุรางค์ เพลงเทพบรรทม เพลงเทพนิมิต และเพลงแป๊ะ เป็นต้น แล้วถอนออกเพลงเร็ว เพลงฉิ่ง เพลงเร็ว เพลง ภาษา (โดยออกเพลงภาษาตามชุดของภาษานั้น ๆ) แล้วลงจบด้วยลูกหมด
- ใช้เพลงประเภทหน้าทับปรบไ้ และประเภทสองไม้อัตราสามชั้น เช่น เพลงอาเช็ช เพลงอาหนู เพลงจีนลั่นถัน เพลงพม่าแห่ เพลงสาวน้อย เล่นน้ำ เพลงแสนเสนาะ เพลงแสนสุดสวาท เพลงจีนแสด เพลงภริมย์ สุรางค์ เพลงเทพบรรทม เพลงเทพนิมิต และเพลงแป๊ะ เป็นต้น แล้ว ถอนออกเพลงเร็ว เพลงภาษา (โดยออกเพลงภาษาตามชุดของภาษานั้น ๆ) แล้วลงจบด้วยลูกหมด
- ใช้ตั้งเพลงนางหงส์อัตราสี่ชั้น ออกเพลงนางหงส์สามชั้น ออกเพลง ประเภทหน้าทับปรบไ้และประเภทสองไม้อัตราสามชั้น เช่น เพลงภริมย์ สุรางค์ เพลงเทพนิมิต เพลงอาหนู เป็นต้น จบแล้วออกเพลงเร็วและ เพลงภาษาและจบด้วยลูกหมดตามลำดับ
- ย่ำคำไทย ใช้บรรเลงช่วงหัวคำ

1.3 เพลงเร็ว ใช้ในคอน พระลงและจุดรูปเทียน

1.4 เพลงประเภทเพลงเรื่องเพลงฉิ่ง ใช้ในคอนพระดิน

1.5 เพลงกระบอกทอง (เพลงประเภทหน้าทับสองไม้ชั้นเดียว) ใช้บรรเลง คอนพระขึ้นเทศน์

1.6 เพลงสาวคำ เพลงอุ้ทอง (เพลงประเภทหน้าทับสองไม้) ใช้บรรเลงรับพระ และส่งพระ

¹⁶ สัมภาษณ์ทัศนีย์ พิณพาทย์, ข้าราชการกรมประชาสัมพันธ์, 9 ธันวาคม 2540.

2. รูปแบบของเพลงและหน้าที่ที่ใช้ในการบรรเลงเพลงเรื่องนางหงส์ รูปแบบที่ 1

เพลงเรื่องนางหงส์ สองชั้น
ใช้กลองทัดในการประโคม

รูปแบบที่ 2

เพลงสามชั้น	เพลงเร็ว	เพลงลูกหมัด
<ul style="list-style-type: none"> - เพลงจีนลั่นถัน - เพลงอาหนู ฯลฯ (ตีกลองมลายูหน้าทับนางหน้า)	นำมาจากเพลงเร็วในเพลงเรื่องต่างๆ เช่นเรื่องฝรั่งร่าเริง เป็นต้น โดยเพลงเร็วที่นำมาออกจะต้องมีระดับเสียงที่มีความสัมพันธ์และกลมกลืนกัน (กลองมลายูตีหน้าทับสองไม้ชั้นเดียว)	กลองมลายูตีหน้าทับลูกหมัด

รูปแบบที่ 3

เพลงสามชั้น	เพลงเร็ว	เพลงภาษา	เพลงลูกหมัด
(กลองมลายูตีหน้าทับนางหน้า)	(กลองมลายูตีหน้าทับสองไม้ชั้นเดียว)	บรรเลงเพลงอัตราสองชั้นตามสำเนียงภาษาของเพลงแรก (กลองมลายูตีหน้าทับกำกับตามหน้าทับภาษานั้นๆ)	(กลองมลายูตีหน้าทับลูกหมัด)

รูปแบบที่ 4

นางหงส์ตีชั้น หรือนางหงส์ ตามชั้น	เพลงตามชั้น	เพลงเร็ว	เพลงฉิ่ง เช่นมุล่ง เป็นต้น	เพลงเร็ว	เพลง 12 ภาษา หรือเพลงออก ภาษา	ถูกหมด
---	-------------	----------	----------------------------------	----------	-------------------------------------	--------

รูปแบบที่ 5

เด็ยนางหงส์ตีชั้น หรือตามชั้น	เพลงตามชั้น เช่น อาเฮีย เป็นต้น โดยในตอนนี้ อาจ เป็นการเดี๋ยวทั้งวง หรือเฉพาะระนาด เอกก็ได้	เพลงเร็ว	เพลงภาษา (หรือสิบสอง ภาษาก็ได้)	ถูกหมด
----------------------------------	--	----------	---------------------------------------	--------

3. ระดับเสียง

ระดับเสียงที่ใช้ในการบรรเลงปี่พาทย์นางหงส์ ของสำนักครุฑประณีต อาจารย์สมชาย ครุฑประณีต ได้อธิบายเรื่องระดับเสียงที่ใช้ว่า “ใช้เสียงนับจากลูกชอกมาเป็นเสียงที่ 4 บรรเลงเสียงนี้ตลอด เพราะปี่ชวาเป่าได้สะดวกที่สุด”¹⁷

¹⁷ สัมภาษณ์สมชาย ครุฑประณีต, อาจารย์พิเศษคณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ วิทยาเขตประสานมิตร, 23 กุมภาพันธ์ 2541.

วิเคราะห์เปรียบเทียบระเบียบวิธีบรรณกิจพิพาทชั้นนางหงส์ 3 สำนักคณตรี

1. ลักษณะการประสมวงและการจัดวง

ผู้วิจัยพบว่าเรื่องของลักษณะการประสมวงและการจัดวงพิพาทชั้นนางหงส์ของทั้ง 3 สำนักคณตรีมีความเหมือนกัน ดังต่อไปนี้

การประสมวงพิพาทชั้นนางหงส์มีเกณฑ์ในการจัดแบ่งขนาดของวงคณตรีตามNYSE เดียวกับวงพิพาททั่วไป ที่ได้รับการพัฒนา ปรับปรุง และเปลี่ยนแปลงจนมีความสมบูรณ์แล้ว สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ขนาดคือ

1. วงพิพาทชั้นนางหงส์เครื่องห้า
2. วงพิพาทชั้นนางหงส์เครื่องคู่
3. วงพิพาทชั้นนางหงส์เครื่องใหญ่

1. วงพิพาทชั้นนางหงส์เครื่องห้า

วงพิพาทชั้นนางหงส์เครื่องห้า ประกอบด้วย

1. ปี่ชวา หรือปี่นอกค้ำ
2. ระนาดเอก
3. ฉิ่งวงใหญ่
4. กลองมลายู หรือกลองทัด
5. ฉิ่ง

2. วงพิพาทชั้นนางหงส์เครื่องคู่

วงพิพาทชั้นนางหงส์เครื่องคู่ ประกอบด้วย

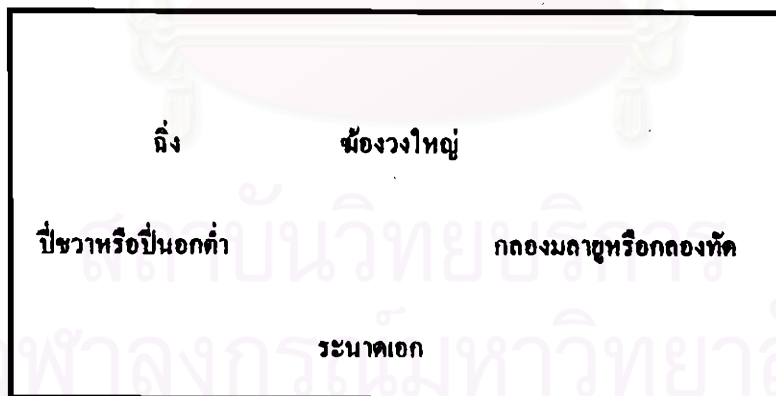
1. ปี่ชวาหรือปี่นอกค้ำ	6. กลองมลายูหรือกลองทัด
2. ระนาดเอก	7. ฉิ่ง
3. ระนาดทุ้ม	8. ฉาบเล็ก
4. ฉิ่งวงใหญ่	9. ฉาบใหญ่
5. ฉิ่งวงเล็ก	10. โหม่ง

3. วงปีพาทย์นางหงส์เครื่องใหญ่

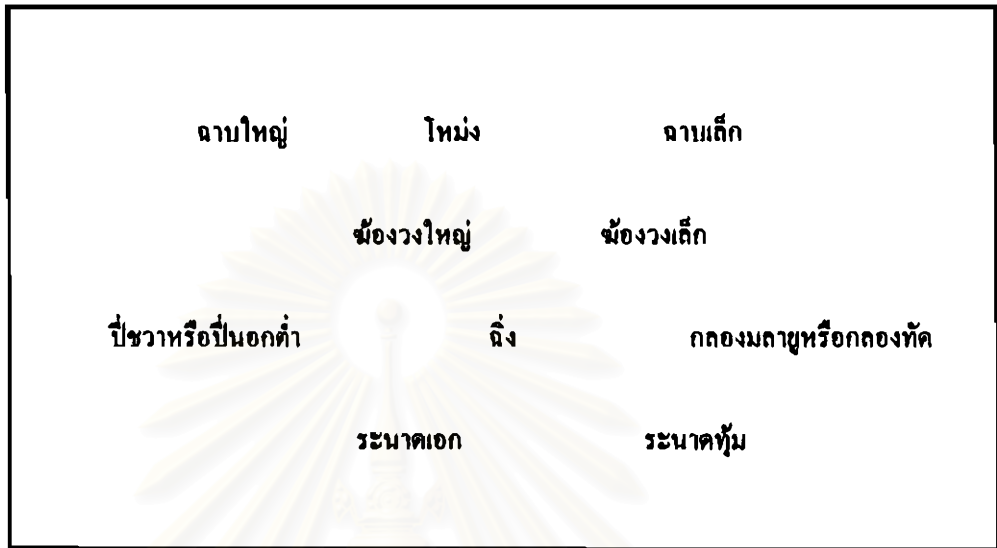
วงปีพาทย์นางหงส์เครื่องใหญ่ ประกอบด้วย

1. ปี่ชวาหรือปี่นอกต่ำ	8. กลองมลายูหรือกลองทัด
2. ระนาดเอก	9. ฉิ่ง
3. ระนาดทุ้ม	10. ฉาบเล็ก
4. ระนาดเอกเหล็ก	11. ฉาบใหญ่
5. ระนาดทุ้มเหล็ก	12. กรับ
6. ฉิ่งวงใหญ่	13. โหม่ง
7. ฉิ่งวงเล็ก	

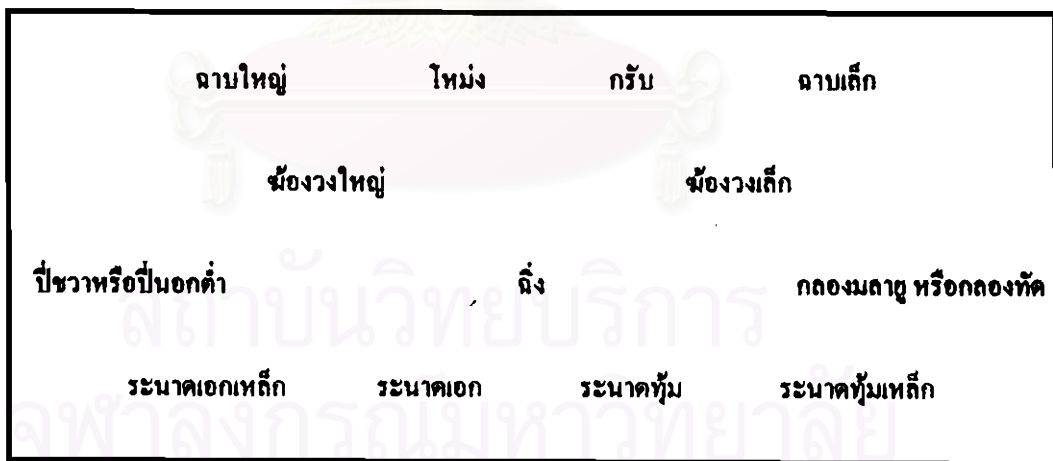
แผนผังการตั้งเครื่องดนตรีในวงปีพาทย์นางหงส์เครื่องห้า

แผนผังการตั้งเครื่องดนตรีในวงปี่พาทย์นางหงส์เครื่องคู่

แผนผังการตั้งเครื่องดนตรีในวงปี่พาทย์นางหงส์เครื่องใหญ่

ทว่าในปัจจุบัน มีวงปี่พาทย์นางหงส์บางวงนิยมให้ผู้บรรเลงกลองมลายูมานั่งด้านหน้าของวง ทั้งนี้อาจสืบเนื่องมาจากสาเหตุที่ต้องการอวดความสามารถ อวดฝีมือ และรวมทั้งอวดความคล่องตัวทางด้านทักษะของผู้บรรเลง ซึ่งแต่เดิมการนั่งของผู้บรรเลงกลองมลายูจะอยู่

ด้านหลังของวง¹⁸หรือด้านซ้าย ด้านขวา (ด้านใดด้านหนึ่ง) ของวง โดยในส่วนที่มานั่งด้านหน้าของวงนั้น มานิยมในสมัยหลังนี้เอง

อนึ่ง ในเรื่องของการบรรเลงปี่พาทย์นางหงส์ในระเบียบขำคำไทย หรือเพลงภาษาต่างๆ จะมีการเพิ่มเครื่องประกอบภาษา เพื่อให้ได้สีสันของเพลงสำเนียงชาติต่างๆ มากขึ้น เช่น กลองตอกใช้กับเพลงสำเนียงภาษาจีน กลองมะริกันใช้กับเพลงสำเนียงภาษาฝรั่ง กลองยาวใช้กับเพลงสำเนียงภาษาพม่า ตะโพนมอญและเปิงมางคอกใช้กับเพลงสำเนียงภาษามอญ เป็นต้น

2. ลำดับเพลงที่ใช้ในการบรรเลงตามขั้นตอนพิธีกรรม

เพลงต่าง ๆ ที่ได้มีการจัดนำมาเรียบเรียงเพื่อพิธีกรรมโดยเฉพาะงานทางด้านอวมงคลของไทยนั้น จากการศึกษาพบว่า ทั้ง 3 สำนักที่ได้กล่าวมาข้างต้นนี้ มีเพลงที่ใช้อยู่ 4 ลักษณะคือ

1. เพลงที่ใช้ในการประโคมขามและเผาศพ ได้แก่ เพลงนางหงส์ สองชั้น
2. เพลงที่ใช้ในการบรรเลงตามพิธีกรรม
 - พระขึ้น พระลง จุครูปเทียน ได้แก่ เพลงประเภทหน้าทับสองไม้ อัครา สองชั้นและชั้นเดียว
 - เรื่องของการเวียนมนุ์นั้น สำนักพาทย์โกศลใช้เพลงประเภทหน้าทับสองไม้ และเพลงนางหงส์ สองชั้น ส่วนสำนักหลวงประดิษฐไพเราะและสำนักครุฑประณีตนั้น ศิลปะประโคมเฉพาะเพลงนางหงส์ สองชั้น
3. เพลงที่ใช้ในเวลาพระฉัน ได้แก่ เพลงเรื่องถึงพระฉัน
4. เพลงประโคมทั่วไป ใช้เพื่อคั่นเวลาระหว่างรอกการบรรเลงตามช่วงพิธีการและเพื่อความเพลิดเพลินแก่ผู้ร่วมพิธีได้ฟังระหว่างที่รอทำการประกอบกิจกรรมต่อไป โดยเพลงในกลุ่มนี้ ทั้ง 3 สำนักคนตรี จะมีรูปแบบที่หลากหลายกันไป หากแต่ประเภทของเพลงนั้นจะมีความคล้ายคลึงกัน มีเพียงการเพิ่มแทรกเข้าไปจากเพลงที่เป็นรูปแบบพื้นฐาน เช่น เพลงถึงและเพลงเดี่ยว เป็นต้น

¹⁸ สัมภาษณ์มนัส ขาวปลื้ม, ข้าราชการสถาบันนาฏดุริยางคศิลป์ กรมศิลปากร,

3. รูปแบบของเพลงและหน้าที่ที่ใช้ในการบรรเลงเพลงเรื่องนางหงส์

จากการศึกษาพบว่าทั้ง 3 สำนักนั้น จากการศึกษาพบว่า มีรูปแบบการเรียบเรียงเพลงที่แตกต่างกัน แต่โครงสร้างของประเภทเพลงที่นำมาเรียบเรียงมีความคล้ายคลึงกัน

เพลงส่วนใหญ่ที่นำมาเรียบเรียงนั้นจะเป็นเพลงประเภทลูกล่อลูกขัดเป็นส่วนใหญ่ เช่น เพลงเทพบรรทม เพลงภริมย์สุรางค์ เพลงอัปสรตำอังก์ เพลงสุรางค์จันรีง เพลงอาหนู เพลงแสนเสนาะ เพลงแป๊ะ เพลงอาเฮียบ เพลงเทพร้อยจวน เพลงเทพรำพึง เพลงวิเวกวธา เพลงลอนสมอ เพลงบังใบ เป็นต้น เพลงที่ได้กล่าวมานี้ มักจะถูกนำมาบรรเลงเป็นเพลงแรกของการขึ้นต้นเรื่องนางหงส์ และเพลงที่นำมาบรรเลงนี้จะเป็นเพลงในอัตราสามชั้นเป็นส่วนใหญ่

เมื่อบรรเลงเพลงสามชั้นจบแล้ว ตอนท้ายจังหวะจะมีการเพิ่มแนว ทั้งนี้เพื่อถอนลงแล้วออกเพลงต่อไป จากการศึกษพบว่า ทุกสำนักจะออกด้วยเพลงเร็ว และการบรรเลงเพลงเร็วนั้น ไม่ว่าจะบรรเลงกี่เที่ยวหรือกี่เพลงต้องไม่มีการบรรเลงซ้ำกัน มิฉะนั้นแล้วจะแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาซึ่งกันและกัน

เมื่อบรรเลงเพลงเร็วแล้ว บางวงจะมีการออกเพลงดังต่อไป ในส่วนนี้เป็นโอกาสให้นักดนตรีวงนั้นแสดงฝีมือในการเคี้ยว ซึ่งอาจารย์ประสิทธิ์ ถาวร ได้ยกตัวอย่างเพลงในสำนักหลวงประดิษฐไพเราะว่า มีการเคี้ยวเพลงมุล่งทุกเครื่องมือ และถ้าออกเพลงดังไปแล้ว ทุก ๆ สำนักดนตรีจะมีการกลับมาบรรเลงเพลงเร็วอีกครั้งหนึ่ง ก่อนที่จะนำไปสู่การบรรเลงเพลงภาษาในลำดับต่อไป เมื่อออกเพลงภาษาแล้ว จะเป็นการบรรเลงลงจบด้วยลูกหมด

ทั้งนี้ผู้ปรับวงของแต่ละสำนักจะเป็นผู้เรียบเรียงให้เป็นชุดแบบใด บางสำนักอาจผูกเพลงไว้เป็นเรื่องเช่น หากผูกเพลงต้นเรื่องเป็นภาษาเขมร ก็จะมีการบรรเลงเพลงภาษาเป็นสำเนียงเขมรไว้บรรเลงต่อเช่นกัน ถ้าผูกเพลงต้นเรื่องเป็นภาษาลาว ก็จะมีการบรรเลงเพลงภาษาลาวต่อไปเป็นชุดเช่นกัน

ในส่วนของเพลงสิบสองภาษานั้น มิได้มีการกำหนดตายตัวในเรื่องของการลำดับเพลง แล้วแต่ว่าผู้ปรับวงของแต่ละสำนักจะเรียบเรียงเพลงอย่างไรก็ได้ ยกตัวอย่างเช่น เพลงของสำนักหลวงประดิษฐไพเราะ เริ่มต้นด้วยกราวนอก กราวแขก เจี้ยว จีน เขมร ตะลุง ฉวน ลาว พม่า ชาว เพลงของสำนักพาทย์โกสัล เริ่มต้นเพลง กราวนอก กราวแขก เงาะ เสเหลเมา จีน เขมร ตะลุง ลาว พม่า ฉวน แม้ว่าทั้ง 2 สำนักจะเรียงเพลงภาษาแตก

ต่างกัน แต่ทั้ง 2 สำนักจะต้องลงจบด้วยเพลงแขกบรเทศเหมือนกัน (ทุกวงดนตรีถ้าออก เพลงชุดสิบสองภาษาแล้วจะต้องลงจบด้วยเพลงแขกบรเทศเสมอ)

หน้าทับที่ใช้ในการบรรเลงเพลงเรื่องนางหงส์นี้ พบว่าถ้าเป็นการประโคม จะใช้กลองทัดตีควบคุมจังหวะหน้าทับเสมอ แต่ถ้าเป็นการบรรเลงทั่วไป จะใช้กลองมลายูตี หน้าทับนางหงส์ นางหน้าข และหน้าทับสองไม้ชั้นเดียว ส่วนเพลงภาษานั้นจะตีหน้าทับไปตามสำเนียงภาษานั้น ๆ (ทำนองของหน้าทับนั้น ให้ไปดูที่บทที่ 4)

รูปแบบของเพลงอีกประเภทหนึ่งที่น่ามาใช้บรรเลงในวงปี่พาทย์นางหงส์ คือ เพลงประเภทเพลงดับ ได้แก่ ดับนางลอย ดับนาคบาศ ดับพรหมมาสเตอร์ ในการบรรเลง เพลงดับนี้ จะมีการนำปี่นอกตำมาใช้บรรเลงแทนปี่ชวา เนื่องจากปี่นอกตำสามารถบรรเลงได้ สะดวกและสามารถเป่าเลียนเสียงการขับร้องได้ดีกว่าปี่ชวา (ยกตัวอย่างเช่น คำร้องเพลง อุษณาย)

4.ระดับเสียง

ระดับเสียงที่ใช้ในการบรรเลงเพลงเรื่องนางหงส์ พบว่าใช้บันไดเสียงทาง เพียงออบน (มีการเลื่อนโหลของบันไดเสียงเป็นทางกลางและทางขวาด้วย ให้ดูรายละเอียดใน บทที่ 4 ซึ่งเป็นบทวิเคราะห์)

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย